

Den gamle arkivaren og tiden.

Av byarkivar Arne Skivenes.

(Innlegg på Arkivarforeningens vårseminar: Arkivarrollen i endring. "Hvorfor er arkivaren fraværende i den digitale arkivverdenen – og gjør det noe?" Oslo 24.mars 2015.

Jada, jeg innrømmer det. Jeg satte denne tittelen for at dere skulle gruble litt over den.

Var det Hemingway som var den første assosiasjonen? Den gamle mannen og havet? Skal foredragsholderen nå dra til havs for å fange den største arkivalske erkjennelsen, klare det etter umenneskelige anstrengelser, men så ikke makte å få annet enn skjelettet i havn før de digitale haiene kommer og stjeler alt av kjøtt og substans?

Flere av dere har sikkert vært innom tanken at det bare er foredragsholderen som er kommet til den banale sannhet at han begynner å trekke på årene og vil innkassere litt goodwill på det? Men jeg mener jo at etter 39 år i bransjen så har jeg litt rett til å ta på meg denne hatten.

Kanskje noen har tenkt på den første av SF-forfatteren Arthur C. Clarke's tre lover: «Hvis en eldre, men erfaren, vitenskapsmann sier at noe er mulig, har han som oftest rett. Om han sier at noe er umulig, tar han høyest sannsynlig feil.» Og siden jeg i denne settingen drister meg til å regne meg både som eldre og erfaren og vitenskapsmann, og siden jeg stort sett kommer til å snakke om det som er mulig, så kommer jeg i dette foredraget stort sett til å ha rett.

Og tiden? Hva med den? Fortiden, nåtiden, fremtiden? Jeg hører til den som gjennom hele mitt yrkesliv har plassert arkivet i forhold til fremtiden. Også på det tidspunkt den ikke så særlig digital ut.

Forståelsen av tid er grunnleggende for arkivistikken. Men mer om dette senere.

Dagens tema er: Arkivrollen i endring. "Hvorfor er arkivaren fraværende i den digitale arkivverdenen – og gjør det noe?" Jeg er spurt om å snakke om «Arkivarens kjerneoppgaver og kjernekompetanse» Og det skal jeg gjøre - innimellom. Men jeg hadde trang til å finne en annen tittel, eller et utsiktspunkt.

Så. Til den gamle arkivaren. Hvem er han og hva kan han bidra med?

Som det kanskje fremgikk av innledningen er den gamle arkivaren gjerne filolog og humanist. Dette preger min tankegang, utgangspunkt og mål. Det definerer mine arbeidsmetoder. Og det legger grunnlaget for mine verdier. Mine forutsetninger er ikke-teknologiske. Min vektlegging er menneskelige og samfunnsmessige hensyn. Da jeg startet med dette, i 1976, var det i realiteten ikke alternativer.. Med inntoget av digitalisering og nyere organisasjonsformer kommer nye yrkesgrupper, IT-folket, ingeniørene og organisasjonsfolket. Vi merker med en gang at de har andre arbeidsmetoder, de er strukturerte hvor vi funderer og reflekterer, de måler (også der hvor vi synes det ikke gir noen mening), de har prosjektstyringssystemer, businesscaser og kvalitetssikringssystemer som ofte er oss fremmed, deres referanseramme er effektivitet og kost-nytte. Og det skal de ha: de har greidd

å gjøre sin referanseramme og sin terminologi til maktens referanseramme på en måte vi filologer aldri har greidd.

Samtidig sniker de sin terminologi inn på måter som fortrenger gode faguttrykk. Jeg protesterer mot dette. Jeg protesterer mot ordet mæppe, ja jeg uttaler det slik, men på trykk står det mappe, og det betyr i arkivverdenen og i vanlig dagligtale noe annet. Hovedinnvendingen er altså ikke her at det brukes et engelsk faguttrykk (selv om det kan være gale nok), men at det kan fortrenge et godt faguttrykk som vi trenger. Et annet eksempel er ordet digitalisering som de siste årene har fått en ny og utvidet betydning. I offentlig språkbruk betyr det ikke lenger bare konvertering av et analogt dokument til et digitalt, men en digitalisering av viktige samfunnsmessige prosesser. Dette er egentlig ikke så ille, siden vår opprinnelige mening kan inkluderes i det nye og videre begrepet. Da er det verre med begrepet 'offentlig tilgjengelig dokument'. For 6-7 år siden betydde dette et dokument du kunne få lese ett eller annet sted, på et kontor, en lesesal etc. Det gjør det ikke lenger i departementsspråk. Nå betyr offentlig tilgjengelig at det er tilgjengelig på internett. Og det er gale dersom dette får festne seg. For da betyr det at et dokument som er offentlig tilgjengelig i følge lovverket og faktisk gjøres tilgjengelig på en lesesal ikke er offentlig tilgjengelig likevel fordi det ikke er på nett. Dette er egentlig misvisende. Og siden det nå er slik, og vil være slik i overskuelig fremtid, at mengden av dokumenter som er offentlig tilgjengelig i tradisjonell forstand er mye større og omfatter en mye lengre tidsperiode enn dokumenter som ligger på nettet, så vil en slik bruk av begrepet være villedende og ha et potensiale til å beskrive en situasjon som adskillig verre enn den er i virkeligheten. Arkivarer må protestere mot en slik endring av terminologien.

Noen ganger er ingeniørenes inntreden smertefull. Det gjorde fysisk vondt da jeg på kommunens etikkseminar hørte foreleseren si at det viktigste var å implementere etikken. Implementere? etikk? Hvor ble det av vurderinger og refleksjon og erkjennelse? Dette er filosofien, dette er vår banehalvdel. Her skal ingen ingeniørterminologi få dominere.

Et viktig aspekt ved den gamle arkivarens forankring i humanisme og filologi er at den tar utgangspunkt i menneskenes liv og situasjon. I motsetning til teknologi. Systemer for arkivdanning har stor innflytelse på våre liv og samfunn. Derfor er det viktig at det deltar personer i slikt utviklingsarbeid som har et perspektiv på dette, ikke bare på hva som er teknisk mulig.

I den senere tid er det blitt endel fokus på det som på engelsk har fått navnet solutionism, på norsk løsningsfetisjisme. I korthet å løse problemer som ikke finnes eller ikke er så vesentlige, bare det gjøres med en IT-løsning. Evgeny Morozov sier: Det viktigste blir ikke å analysere problemene for å finne en god løsning, men å analysere hvilke problemer som kan løses med ny teknologi. Espen Stabell sier: Dermed får vi en situasjon der ting som ikke nødvendigvis var et problem blir det, fordi vi har en løsning på dem.

Bør alt på nett? Må alt digitaliseres? Er løsningen en ny portal? en ny app? Hva var egentlig problemet?

Det er ikke gitt at vi bør gjøre alt vi kan gjøre. Jeg synes et godt eksempel er spørsmålet om forvaltningens saksdokumenter bør legges på nettet. De fleste har nå elektronisk postregistrering og offentlig journal på nett. Men noen steder kan du klikke på en registerpost og få det tilsvarende dokumentet opp med en gang. Mens andre steder må du henvende deg til

postmottak eller etaten og be om å få tilgang. Og så får du det i løpet av noen timer, eller kanskje noen dager dersom det er kompliserte avveininger mht offentlighet.

Hvilket problem er det egentlig nettpubliseringen skal løse? At det tar for lang tid å få tilgang ellers? At det er for arbeidskrevende å betjene alle innsynsforespørslene? I Bergen kommune har vi ikke noen publisering av saksdokumenter. Vi vurderte det omkring 2006, tror jeg det var, og kom til at vi ikke ville gjøre det. Jeg kan ikke akkurat si at det har vært et folkekrav at vi skulle gjøre det. På de siste 5 årene har vi vel ved to anledninger hatt en journalist som har spurt hvorfor vi ikke gjør det. Vi har svart, og ikke fått noen protester. Vi vurderer nå om vi skal gjøre dette med byggesaker, slik det gjøres i Oslo kommune. Men vi har merket oss at det i Oslo brukes noen årsverk med juridisk kompetanse på å gjennomgå korrespondansen før offentliggjøring. Det arbeidet velger vi å bruke på de sakene det faktisk spørres etter. Vi har ca 10.000 innsynsforespørsler i året i Bergen kommune. Vi behandler ca 140.000 dokumenter i året. Vi tror ikke regnestykket svarer seg om vi skulle kvalitetssikre alle disse for offentliggjøring.

Men økonomien er ikke det viktigste. Det viktigste for oss er at det er forskjell på å offentliggjøre og å publisere. Offentliggjøring skjer ved behov og til den som spør, etter de retningslinjer lov definerer. Publisering er en aktiv handling som går langt bredere ut og med langt større konsekvenser for enkeltpersoner. Pluss at andre lovverk kommer inn i bildet, bl.a. åndsverksloven. Og selv om det er slik at mange av de tingene min nabo skriver om til kommunen er slik at jeg som nabo har rett til innsyn, behøver det jo ikke være slik at det dermed skal ligge åpent for alle og enhver, inklusive personer som kanskje ikke vil henne vel. Og fordi om det kanskje ikke er unntatt offentlighet hva jeg har søkt om eller hva jeg mener om en bestemt sak, behøver det vel ikke publiseres for alle at jeg er dyslektiker?

Så hvorfor publisere saksdokumenter? Fordi vi kan? Det er ikke godt nok.

Og er digitalisering svar på alt? Noen later til å tro at en kan spare penger ved å digitalisere og så kassere materialet. Det er grunn til å tro at de tar feil. Mine erfaringer peker iallfall i den retningen. For Bergen kommunes byggesaksarkiv har vi tall for de siste årene. Med dagens priser for datalagring og med dagens filformater er datalagring av det digitaliserte byggesaksarkivet ca dobbelt så dyrt som lagring av papirarkivaliene. Vi arbeider med en billigere løsning for datalagring, den kan kanskje bringe kostnadene ned på noenlunde samme nivå. Men hva gjør vi da med dem som må se originalene likevel pga forhold som digitaliseringen ikke fikk med seg?

Digitalisering kan være svar på mye, men enn så lenge er den ikke svaret på ønsket om å senke lagringskostnadene.

På arkivkonferansen i Girona i fjor hadde jeg to medarbeidere fra byarkivet. En av dem sier følgende i sin rapport:

«Men mange av foredragsholderne la vekt på at elektroniske arkiver fremdeles er i barndommen og at ingen kan hevde med sikkerhet hvordan feltet ser ut noen år frem i tid, selv om en del strømninger og utviklingstrekk kan antyde tendenser i forhold til hvilken vei dette bærer.

Som novise på feltet, var det også trøst å finne i at flere av dem jeg snakket med på «fritiden», og som jobber med feltet, erkjente at også de var høyst usikre på både retningsvalg, tekniske løsninger og metodikk.

Og så ble jeg beroliget av at jeg i det minste hadde begynt i rett ende i forhold til elektroniske arkiv, ved å ha en humanistisk utdanning i bunn. Det ville vært langt mer strabasiøst, ble det hevdet, å ha en dataingeniørutdanning som utgangspunkt, for å så måtte ta inn over seg hele humaniorafeltet. Så aldri så galt at det ikke er godt for noe.

Siste avsnitt er løst basert på noe en sveitser sa til meg da vi vandret rundt i Gironas gater. »

Den gamle arkivaren er gjerne også historiker eller tilhører et beslektet fag. Jeg har i dette lært noe om kildekritikk. Jeg har fått et forhold til begreper som kilde og levning. Jeg vet noe om historiske forutsetninger for prosesser og fenomener og jeg vet at jeg ikke kan betrakte fortidige fenomener med min egen tids tanke- og verdisett, men at de må betraktes i sin egen kontekst. Og jeg vet derfor at dette gjelder også oss selv og vår tid – og at dette er vesentlig for arkiv. Det kommer jeg tilbake til. Og jeg vet at historikerens mål er ikke å lete etter fortidige rettferdiggjøringer for nåtidige disposisjoner, etter guds vilje eller straff. For igjen å sitere den mest siterte setningen om historiens oppgave, Leopold von Ranke's ord fra 1824:

"Man har gitt historien i oppgave å dømme fortiden for å gi samtiden lærdom til nytte i fremtidige år; det herværende arbeidet har ikke så høye mål: Det vil bare vise hvordan det egentlig var." – "wie es eigentlich gewesen".

Nå går jeg ikke inn i den omfattende diskusjonen av hva Ranke egentlig mente med dette – postulerte han en ny innretning på historievitenskapen eller var han bare beskjeden på egne vegne i sin første publiserte avhandling?

Ranke's fortjeneste er at han som den første ikke baserer historien på senere muntlige overleveringer eller minner som vi skal ta lærdom av. Hans råmateriale er samtidige kilder, fremfor alt skriftlige og registrerende. Det er med Ranke at arkivene for alvor kommer inn i den vitenskapelige historieskrivingen. Med ham kommer spørsmål som autentisitet, troverdighet og kontekst inn i bildet. Dette er begynnelsen på det vi kaller kildekritikk. Ikke alle sider ved Ranke's historiefilosofi har stått seg like sterkt. I denne sammenheng lar vi det ligge. Ranke er med her fordi han plasserer arkivene og dermed arkivarene på historiens spillebrett.

Og brikkene vi spiller med, de heter kilder.

Den gamle arkivaren er dermed opptatt av kilder og av dokumentasjon. Jeg kalte meg historiker for noen minutter siden. I denne settingen gjør jeg det, men jeg har pleid å si at jeg er historiker av utdanning, men arkivar av profesjon, jeg er mer arkivar enn historiker. For meg er det avgjørende at kildene finnes og blir bevart, at de er tilgjengelige og kan dras frem når det er behov for det, og at alt viktig kan dokumenteres. Da jeg som tenåring begynte å lese Agatha Christie og Dorothy Sayers, og ble opphengt i krim, var en av de første tingene som fascinerte meg dette med renserimerker i klær, gjerne klær den myrdede hadde på seg. Via et nummer som var festet på innsiden av plagget kunne en via protokoller eller opptegetninger hos renseriet finne ut hvem personen var. Nå må jeg tilstå at jeg aldri har sett noe slikt renserimerke her i Norge og ingen av de gangene jeg har levert dressen til rensing er jeg blitt

skrevet opp i noen protokoll, men i England og USA var det kanskje annerledes. (Så ville skjebnen det slik at da jeg kom hjem igjen etter å ha holdt dette foredraget, og skulle hente jakken min som hadde vært til rensing, hva oppdager jeg? En faststiftet lapp med renserinummer! Verden går fremover, også her!) Men ikke som, fascinasjonen over de mange små sporene vi setter etter oss, og som lar seg rulle opp i ettertid, var kanskje medvirkende til at jeg valgte det yrket jeg gjorde. Og de var medvirkende til at jeg som nyslått byarkivar raskt gjorde et veivalg: Å skrive bergenshistorie får andre ta seg av, det er ikke min jobb. Jeg skal bygge et byarkiv. Jeg hadde på en studiereise i mitt første yrkesår besøkt et par byarkiver som var bemannet med en person som hevet lønn som byarkivar, mens han virket som byhistoriker. Jeg ønsket ikke det.

Noe av det mest fantastiske med kilder er at de er etterlatenskaper etter en virksomhet, mer eller mindre troverdige, men at de har et brukspotensiale som går langt utenfor dette. Brukspotensialet i norske arkivinstitusjoner er uendelig. Vi har ingen mulighet til å overskue dette. Dette burde få oss til å være langt mer ydmyk i forhold til kassasjonsproblematikk enn vi er, men det er en annen historie.

Jeg synes det er svært interessant at dette med kilder og kildetrohet har fått en ny og økt betydning, også i skjønnlitteratur og biografier. Flaggskipet her er jo Espen Søbys monumentale biografi *"En mann fra forgangne århundrer. Overlege Johan Scharffenbergs liv og virke 1869 - 1965. En arkivstudie."* Jeg innrømmer at det var siste ledd som fanget min nysgjerrighet, men jeg ble raskt fanget inn av den spesielle metoden. Hele fremstillingen er basert på gjengivelser - tildels svært detaljert - av skriftlige kilder. Det er omtrent ingen tolkninger eller spekulasjoner på hva som kan ligge imellom det en har kildeopplysninger om. En skulle kanskje tro dette ville bli en kjedelig fremstilling, men jeg synes den har en helt spesiell spenning.

Så fulgte Dag Solstad opp med sin roman - ja han insisterer på å kalle den det - *Det uoppløselige episke element i Telemark i perioden 1591-1896*. Her nøster han opp sin mors familie på omtrent samme måte som Søbye, med en nidkjærhet i forhold til faktiske opplysninger. Noen typisk Solstadske refleksjoner og retoriske spørsmål finnes jo, men ingen diktning, fremhever han.

Kildebruken og det Erling Sandmo kaller protokollopplysninger står så sterkt i disse to bøkene at de har skapt ringer i både det faglitterære og skjønnlitterære miljø. Biografer har begynt å lure på om det er mulig å skrive biografier på gamlemåten lenger, altså å tolke inn sinnsstemninger og motiver. Bjørn Ivar Fyksen peker i en kronikk i Klassekampen på at forfattere som Edvard Hoen og Tove Nilsen i sine siste bøker, begge av historisk karakter, føler seg forpliktet til å kommentere at de nok ikke makter å gjøre det samme som Solstad, de må tolke inn hva personene tenkte.

Hvorfor bringer jeg inn dette? Fordi det nå er et fokus på kildebruk, på protokollopplysninger, på det som er verifiserbart, egentlig. Det er et godt klima for arkivarer med historisk ballast. Nå er det medvind. Det må heises seil!

Den gamle arkivaren er derfor også opptatt av gjenstandsaspektet ved arkivsaker, kanskje mer enn en del av sine kolleger. Jeg er av den oppfatning at hvordan en arkivalie ser ut - uten hensyn til hvilken informasjon som er notert i den - kan si mye om de forhold som har omgitt den virksomheten som er beskrevet i den. Materialvalg kan si noe om økonomi, om status på

arbeidet og hvilken holdning man har hatt til sin oppgave. Systematikk, utfyllingsgrad, graden av flid ved utfylling kan si mye om det samme. Jeg har en gang gjort en studie av hva gjenstandsaspektet ved pasientjournaler kan si oss om forskjeller mellom somatisk og psykiatrisk behandling. Det er faktisk en god del. I tillegg gir arkivaliene oss kunnskap om tidligere tiders papirfabrikasjon og distribusjon, bokbindertradisjoner og håndverk.

En av mine første vertskapsplikter i Bergen kommune var å være vert for Nordiske Papirhistorikeres Årskongress. Det finnes altså en forening av papirhistorikere som interesserer seg for kluteblandinger, vannmerker og slike ting! Gjenstandsaspektet ble hamret inn i meg av tidligere papirkonservator ved Statsarkivet i Bergen, Brynjulf Fosse. Hans beretning om sitt første besøk på lesesalen i Riksarkivet, der lesesalsvakten hadde som arbeidsoppgave å slakte 16- og 1700-talls protokoller, som var pergamentinnbundne og gjerne hadde en tykkelse på 20-30 centimeter og noen ganger større. De ble fratatt sine pergamentpermer og delt opp i bøker med passelig tykkelse, 7-8 cm som norm. Og så sendt til bokbinderen for å få et moderne shirtingbind. Hvilken kunnskapsmengde om 16- og 1700-tallet gikk ikke tapt her? spurte han. Da jeg spurte en statsarkivar om hva han mente om dette, syntes han det var helt greitt, vi er arkivarer, ikke museumsfolk, sa han. Vi tar vare på informasjon, ikke ting. For meg hadde denne opplevelsen bl.a. den konsekvens at da vi skulle gjøre restaureringsarbeid på det gamle Stadsportarkivet, reparerte vi gamle pergamentbind med pergament og brukte de gamle håndverksmetodene i dette arbeidet. Og konservatoren på Statsarkivet, som hjalp oss med dette var lykkelig fordi han da fikk utføre faglig arbeid innenfor en historisk tradisjon som han behersket, men ikke fikk lov til å praktisere på sin arbeidsplass.

Kildefokuseringen og interessen for arkivaliene som gjenstander gjør at den gamle arkivaren også har et bredt interessefelt. Jeg er også opptatt av det som ligger i arkivsakenes grenseland. Og da tenker jeg ikke bare gjenstander som jeg mener er arkivsaker, som f.eks. modeller av hus og terreng, stempler og signeter, faner, dørschilder og lignende. Jeg har også bidratt til å ta vare på sjablonger til møbelproduksjon, reklame- og annet profileringsmateriell, arkivskrin, gamle bokføringsmaskiner og annet kontorrekvisita. Det største arkivstykket vi har tatt imot er et digert profileringsbanner som dekket hele Bergen rådhus sin vestfasade da Bergen passerte 250.000 innbyggere. Og det er fler enn oss som har bidratt til å ta vare på bamser, skjurf, hatter, leker og annet som ble lagt igjen som hilsener etter 22.juli.

Men hva nytte har vi av gjenstandsaspektet når arkivene blir helelektroniske? Vel, en av konsekvensene er at de ikke kan bli helt det. Arkivene kan aldri bli helt helelektroniske. For det første vil det være noen analoge, 3-dimensjonale elementer igjen som er arkivstykker og som er arkivverdige. Og hva gjør vi med dem? Det er en av arkivarens oppgaver å sørge for at de ikke blir glemt og faller utenfor arkivene. Plakater, modeller, bannere og profileringsgjenstander skal fremdeles ha sin plass i arkivene. Og når dette vanskelig kan få digitale løsninger, vil det da ha som konsekvens at solusjonismen gjør det mindre interessant å finne en løsning på dette?

For det andre vil det være enkeltdokumenter eller typer av dokumenter der det seremonielle krever en signering av papir – en del avtaler, protokoller osv.

For det tredje regner jeg med at det - paradoksalt nok - vil være enkelte arkivsaker en av sikkerhetsgrunner ikke vil lagre digitalt. Hackere kommer inn der de vil. Og papir kan ikke hackes.

Jeg har en spesiell interesse og årvåkenhet overfor arkivrelaterte skildringer i film, TV-serier, romaner, tegneserier osv. Ofte peker slike på fenomener og sammenhenger vi selv ikke alltid ser. Jeg har holdt flere foredrag om dette, og holder gjerne fler. TV-serien "24" varslet rask tilgang til byggesaksarkiv over smarttelefon allerede for 7-8-år siden. Nå er jeg litt opptatt av serien "Person of interest" som foregår i skyggen av en diger overvåkningsmekanisme der det skjer mye datahacking og avansert teknologibruk. Jeg finner det symptomatisk at den sikreste oppbevaringen som er nevnt i denne serien er serier av papirmapper i et avlåst arkivrom der kun to personer har nøkkel og begge må være til stede for å låse opp.

Men er gjenstandsaspektet begrenset til det analoge feltet? Nei, slett ikke. Også i IT-arkivenes verden er der et gjenstandsaspekt. Og jeg synes det er rart at det vies så liten oppmerksomhet. Nå er det fastslått og vedtatt at strategien for langtidslagring av elektronisk arkivmateriale går gjennom uttrekk, konvertering til uavhengige plattformer og rekonvertering når det blir nødvendig. Vi håndterer kun dataene, eller informasjonen, om en vil.

For endel år siden var dette ikke like opplagt. Det var en annen strategi som var vurdert, nemlig å anskaffe og holde ved like en park av maskinvare og programvare som tillot en å kjøre systemene på det samme utstyret og under de samme forutsetningene som da det var i aktiv bruk. Jeg ble nylig minnet på at jeg selv gjorde meg til talsmann for en slik strategi da jeg laget byarkivets målsettingsdokument i 1987. Denne tanken - som ble kalt teknisk museum-strategien - ble raskt lagt bort som for komplisert, for dyr og for teknisk krevende. Det var trolig en riktig avgjørelse. Men det var et barn i det badevannet som da ble slått ut. Nemlig dokumentasjonen av teknologihistorie og systemutvikling. Og kanskje viktigere: kunnskapen om de tekniske forhold datidens saksbehandling foregikk under, eller kanskje mer korrekt: hvilke begrensninger den hadde.

Vil en person som kjenner IKT kun gjennom grafiske grensesnitt, bruk av mus og berøringsskjermer kunne få en forståelse for arbeidet foran en MS-DOS-basert skjerm? Hvilke skranker legger en tilvanthet med fritekstsøk og Google på forståelsen av et system som kun kan søkes via forhåndsdefinerte nøkkelord? Og hva med autoritetsregistre og fellesdata? Det er en såkalt allment kjent sak i dag at dagens laptop har langt større datakraft og ytelse enn den datamaskinen som styrte den første månelandingen. Men forstår vi egentlig innebyrden av dette? Forstår vi hvilken forskjell dette er? Jeg tror ikke det.

La meg illustrere dette med et eget eksempel fra en del av datahistorien som jeg tror de fleste av dere ikke har noen personlig erfaring med, nemlig hullkort. På slutten av 60-tallet hadde jeg som fersk student julejobb noen år hos Norsk Kollektiv Pensjonskasse i Bergen. Vi var en del av arbeidet med å oppdatere kunderegisteret med korrekt skatteinformasjon, altså prosentsats eller tabellnummer. I dag en hverdagslig sak, som Karlsson på taket ville sagt. I 1967 skjedde følgende: Vi 6 studenter gikk gjennom tusenvis av innsendte skattekort og fylte ut relevante data i såkalte punsjegrunnlag, navn personnummer og skatteopplysninger. Deretter korrekturlesning. Så ble punsjegrunnlagene oversendt punsjedamene som punsjet hullkortene. Punsjing betyr altså å lage de små hullene i hullkortene som betyr 0 eller 1 og som inneholder nødvendig informasjon. Hullkortene ble stablet i egne esker som gikk til dataavdelingen. Her ble kortene matet i kortlesermaskiner som «leste» hullene med fine børstemekanismer og oversatte hullene til digital informasjon. Denne ble lagret på store disker. De ser ut omtrent som sånne beholdere man frakter bløtekaker i, og ble behandlet med samme forsiktighet. I fire uker holdt man på med dette til all skattekortinformasjonen var overført til et økende antall slike disker. Så kom tiden da denne digitale informasjonen skulle

mates inn i datamaskinen (som forresten var så stor at man hadde måttet slå ut to vinduer og veggen mellom dem for å få den heist inn). Disken ble satt i, og lesekommando ble gitt. Maskinen brukte en drøy time på å lese en slik disk, og kvitterte med meldingen: «Er dette siste disk?» Hvorpå operatøren svarte «Nei», og maskinen ba om å få neste disk. Og slik fortsatte det til alle de ca 25 diskene var lest. Og når alt var lest inn, gjorde maskinen sine skatteberegninger, som også tok sin tid. Ca 5 uker brukte organisasjonen på dette. Og stort sett gikk det bra. Men jeg var med det året operatøren, kl 3 eller 4 om natten, utmattet svarte «Ja» på spørsmålet om siste disk, og maskinen straks satte i gang bearbeidingen. Og så var det en disk igjen. Den fortvilelsen som gikk gjennom ikke bare operatøren og dataavdelingen, men hele organisasjonen, kommer jeg aldri til å glemme.

Og hvor vil jeg hen med dette? På dette tidspunkt var jeg ikke arkivar og heller ikke historiker. Men jeg var opptatt av organisasjoner og kontekst. Og jeg vet at om vi i dag har et eventuelt uttrekk av skattedataprogrammet til NKP for disse årene ville vi hatt greie opplysninger om pensjonistenes skatteprosenter. Men dette uttrekket vil aldri kunne si noe om hvordan arbeidet egentlig foregikk i organisasjonen, og hva slags målestokk en må bruke for å forstå den.

Jeg er enig i at teknisk-museum-strategien ikke kan brukes som hovedlinje i sikringen av elektronisk informasjon. Men det forundrer meg at fokus nå er så ensidig på innhold. Denne informasjonens kontekst og tilblivelsesforhold blir viet liten interesse. De siste 10 årene har vi arbeidet med bevaring av utfasede elektroniske systemer i Bergen kommune. Vi har tatt vare på data fra mange egenutviklede systemer. I møtene med utviklerne og programmererne har jeg noen ganger blitt slått over hvor lite interessert de er i å få dokumenter det systemarbeidet de selv har nedlagt. Flere av disse systemene har flyttet noen metodemessige merkesteiner som jeg synes det er verd å få dokumentert. Bergen kommunes saksindeks, som holdt styr på alle saker behandlet i folkevalgte organer 1978-1997 er et slikt eksempel. Dette er stort sett gjort gjennom å få bevart systembeskrivelser, kode, manualer og skjermbilder. Men jeg må innrømme at jeg skulle gjerne sett noen av disse systemene emulert på en uavhengig plattform, slik at en faktisk kunne se hvordan de virket. Jeg mener det ligger viktig teknologihistorie her. (Og jeg må også legge til at vi har overført to av de viktigste historiske serverne, HP-3000 maskiner, til byarkivet, der de surrer og går den dag i dag.)

Noen ganger synes det for meg - som lekmann - at vi også i en slik tankemåte – betoning av gjenstandsaspekt og kontekst - kunne få en både enklere og arkivmessig mer korrekt løsning av enkelte av de problemene vi i dag sliter med. Jeg er nok av den oppfatning at den beste løsningen på epostproblemet må innebære at vi klarer å bevare ikke bare den informasjon og de metadata som ligger i alle våre epostkasser, men også greier å nyttiggjøre oss den funksjonalitet som allerede ligger i disse systemene. Blant annet må vi klare å hekte en epoststreng på et saksnummer i et NOARK-system, slik at fremtidige bidrag i strengen automatisk legger seg inn på saken. Det vil gi en ønsket funksjonalitet til lagringsløsningen, og også gi nødvendig informasjon om hvordan det var å jobbe på 2000-tallet.

Det analoge representerer en uendelighet av teknologier og systemer. Som trengs å dokumenteres sammen med den informasjonen som ligger i dem. Det digitale representerer kun én teknologi, men ennå mange systemer. Hvem bryr seg om å ta vare på systemene? Hvorfor bør vi ta vare på datasystemene? Det er en del av vår teknologihistorie og en del av den konteksten informasjonen må forstås i forhold til.

Den gamle arkivaren er oppmerksom på at arkiver er relatert til makt. Arkivene er blitt til i en maktsituasjon, de er uttrykk for maktforholdene i et samfunn eller i en relasjon og arkivaren har selv makt og utøver den som del av sin virksomhet. Dette er kjent fra papirarkivalienes verden og minst like gyldig for digitale arkiver. Jeg sier minst like fordi digitalisering og internett har kraftig aksentuert dette. For det første gjennom utvelgelsesprosessen. Det som ikke er på internett «finnes ikke». De som prioriterer dagens digitaliseringsprosjekter har stor makt over fremtidens forskning og arkivbruk. Så langt er det slektsforskere og eiendomsbesittere som har gått seirende ut av dette. For det andre ved at digitaliserte kilder ofte presenteres uten sin kontekst, og dermed uten noe av den forståelsen en god menneskelig formidling ville kunne avstedkommet.

Den gamle arkivaren er opptatt av proveniens. Han er av den oppfatning at informasjon som man ikke kjenner opphavet til er i beste fall tvilsom. Den gamle arkivaren er overbevist om at proveniensprinsippet er grunnleggende for all arkivvirksomhet, også den digitale.

Men er dette gangbart på den arkivvirkeligheten som utspiller seg nå? Dette kommer flere til å komme inn på, så jeg er relativt kort her. Om man holder seg til det gamle mantra om at det til en arkivskaper svarer ett arkiv, og vice versa, så er man i problemer. Men de oppsto før det digitale innslaget. Vi har egentlig i hele etterkrigstiden sett utviklingen av en struktur der relasjonen arkivskaper- arkiv ikke lenger er en en-til-en-relasjon, men en mange-til-mange relasjon. Vi har sett flere arkivskapere med ett felles arkiv, noen ganger også med sine egne arkiver i tillegg til det store fellesarkivet. Vi har sett arkiver som har fortsatt uendret fra arkivskaper til arkivskaper etter hvert som tiden og organisasjonsendringene har gått sin gang. Etter hvert som omorganisering er blitt hasteprosjekter, så har vi til og med sett arkivskapere som har produsert arkiv før de er opprettet eller også etter at de er lagt ned. Alt dette kan vi håndtere gjennom proveniensprinsippet fordi vi først har skaffet oss kunnskap om de enkelte bestanddelene, slik at vi vet hvordan vi kan sette dem sammen på nye måter. Og vi har utviklet vårt verktøy, Asta, slik at det er i stand til å beskrive denne virkeligheten på en eksakt måte. Vi må bare venne oss til et mer sammensatt og mangefasettert relasjonsbilde enn tidligere.

Og dette kan vi ta med oss over i den digitale hverdagen. Det vil være en stor fordel om vi kan beskrive fortidens og fremtidens arkiver innenfor den samme malen, uavhengig av medium. Da må vi finne frem til den egentlige funksjonen til de enkelte delene av arkivet.

Den gamle arkivaren er derfor opptatt av kontekst, struktur og funksjon. Det gjelder å prøve å se forbi ytre skall og fremtredelsesformer, være mindre opptatt av form enn innhold og å fange inn det som er den egentlige karakteren, den egentlige funksjonen til de ulike arkivalske foreteelsene.

Mye av utfordringen den gamle arkivaren har med å bringe sin kunnskap og sine erfaringer over grensen til et digitale består i å avkle kjente størrelser de ytringsformer de har fått i det papirbaserte samfunnet og komme frem til hva som er essensen i dem. Deretter må disse fenomenene vurderes: er dette en egenskap, et krav, en nødvendighet som hefter ved all arkivering? Eller er det uttrykk for en konkret ytring fra papirsamfunnet. Kan eller bør de overføres til det digitale samfunnet i samme form, eller må de få et helt nytt uttrykk? Om vi ser på serieinndelingen av et arkiv, slik den f.eks. er strukturert i allment arkivskjema, ser vi at de fleste seriene er uttrykk for dokumentasjon av en eller annen funksjon. Kopibøkene dokumenterer hva vi har sendt fra oss, møtebøkene hva vi har besluttet, journaler holder styr

på hva vi har mottatt av henvendelser og hva vi har gjort med dem. Saksarkivene lar oss få tilgang til kompleksiteten i transaksjonene, både inn- og utgående, og våre egne vurderinger. Alle disse funksjonene er i og for seg ivaretatt i moderne elektroniske saksbehandlersystemer, og vel så det. Vel, ikke helt, det finnes møtebokfunksjoner med oversikt over vedtak i hvert møte, og postlistene gir samme funksjonalitet som de gamle journalene. Men kopibøkene har ingen arvtaker i saksbehandlingssystemene. Kopi av utgående skriv finnes i den elektroniske saksmappen, men tilsvarende var også tilfellet i papirarkivet. Men den løpende fremstillingen av utgående skriv tror jeg ikke det er lagt til rette for. Kanskje er det ikke noe savn. Kanskje er det noen dimensjoner som forsvinner. Det er journalen som viser hva vi har å gjøre. Men det er kopiboken som viser hva vi har gjort. Og når det er det våre foresatte er mest interessert i, hvorfor skal vi da gjemme dette bort?

Den gamle arkivaren er kreativ og problemløsende. Jeg mener Bergen Byarkiv har adskillig å vise til her, både innenfor systemutvikling, praktiske løsninger og formidling. Rollen som medium mellom arkivene og brukerne har gitt mange anledninger til å tenke utenfor boksen. For å knekke kodene i en komplisert arkivordning må en kunne finne spor og indikasjoner på de underligste steder. For å finne frem til en vrien sak må en følge spor som er delvis visket bort og finne kombinasjoner som ikke er opplagte. For å kunne presentere spennende og innsiktsfulle formidlingsmåter må en kunne se stoffet fra nye vinkler, lenke det opp til vår tids betraktninger, la fortiden være svar på fremtidens spørsmål. For å kunne lage gode arkivsystemer for fremtiden må en kunne finne frem til de egentlige behovene og forutsette tilgang på hjelpemidler som kanskje ikke er tilgjengelige i dag.

Den gamle arkivaren siterer gjerne Arthur C. Clarkes 2. lov: *Den eneste måten å oppdage grensene for det som er mulig er å bevege seg litt forbi dem, inn i det umulige.*

Og vi kan plusse på med Arthur C. Clarkes 3. lov, så har vi dem alle sammen: *Enhver tilstrekkelig utviklet teknologi er umulig å skille fra magi.*

I september 2013 gjorde Frey og Osborne ved Universitetet i Oxford en studie over hvilke yrker som var mest utsatt for å bli overflødiggjort gjennom digitalisering. Som filolog rygger jeg naturlig tilbake for formler som er like høye som de er lange og sannsynlighetsberegninger med to desimaler. Men en interessant faktor her, som Gudmund Valderhaug trekker frem i sin blogg, er de faktorer forfatterne kaller 'bottlenecks to computerisation'. Altså flaskehalsen eller hindre for at en jobb blir overtatt av en datamaskin.

Forfatterne regner 9 slike faktorer fordelt på tre grupper. Jeg gjengir dem i min egen oversettelse. I gruppen Persepsjon og bevegelse finner vi egenskaper som fingerferdighet, koordinering av hender og armer samt evnen til å arbeide under trange og krøkkete forhold. Ikke unyttige egenskaper for en arkivar.

I gruppen Sosial intelligens finner vi 4 egenskaper:

Sosial oppmerksomhet. Å være var for andres reaksjoner og å forstå hvorfor de reagerer som de gjør.

Megling. Å kunne bringe andre sammen og forsøke å forsone deres motsetninger

Overtalelse. Å kunne overtale andre til å endre sine standpunkt eller oppførsel.

Hjelpe og bry seg om andre. Gi personlig hjelp, medisinsk hjelp, følelsesmessig støtte eller annen personlig omsorg for medarbeidere, kunder eller pasienter.

I den siste gruppen for kreativ intelligens finner vi ved siden av kunstnerlige egenskaper denne:

Originalitet. Evnen til å komme opp med uvanlige eller kloke ideer om et gitt emne eller en situasjon, eller å utvikle kreative måter å løse et problem.

De som søkte etter arkivarenes kjernekompetanse og kjerneoppgaver kan gjerne bruke denne listen!

Der er håp for oss gamle arkivarer i den digitale verden! Om vi er fingerferdige, kan ta et tak, er sosialt oppmerksomme, meglere, overtalende, omsorgsfulle og kreative.

Og hva sier så den gamle arkivaren om Tiden?

Det er en hardnakket oppfatning at arkivarer er mest interessert i fortiden. Jeg mener det ligger dypt i faget at fokus er på fremtiden. Ved arkivkongressen i Girona i fjor dukket det opp en plakat på mange språk, den sa: «Arkivene er ikke en gave fra våre foreldre, de er et lån fra våre barn.» Det er et godt perspektiv.

Som sagt, hvert samfunn må forstås ut fra sin tid. Og arkivaren må vite hva som kjennetegner de ulike tidsepoker som er relevant for det materialet som forvaltes. Maktforhold, tenkemåter, tilgjengelig kunnskap, forestillinger, skikk og bruk, språkbruk, enheter for mål og vekt, levestandard og mange andre ting.

Men arkivaren må - som historikeren - vite at det samme gjelder oss og vår tid. En gang skal noen se på emnet for dette seminaret og si: Er ikke det typisk for hvordan de tenkte den gangen? Eller: De der var jammen forut for sin tid!

Og her er vi ved noe viktig: Arkivarens rolle er ikke bare å sørge for at fortidens etterlatenskaper kan studeres av oss og langt inn i fremtiden. Vi står ikke over historien, vi er selv en del av den. Og det må prege vår innretning og vårt arbeid.

En slik bevissthet er ikke selvsagt. Siden jeg bor i nærområdet til flere buekorps, dumper jeg rett som det er innom jubileumsmarkeringer, som regel store saker hvert 5. år. Det som skjer da er at sjefen trer et skritt frem eller til siden og sier noe med den typiske stemmen en får når en skal tale til mange utendørs uten mikrofon. Og det er alltid den samme åpningen: "Dette - er en stor dag - i korpset - sin historie". Øyeblikket er plassert i sin historiske kontekst på en helt selvfølgelig måte. Og ingen av tilhørerne er i tvil om hva de er med på. Det er ikke nødvendigvis noe stort jubileum eller fantastisk oppmøte, men en er godt plassert i en historisk tradisjon, man spiller en rolle som vil bli vurdert av ettertiden.

Og de systemer og arkiver vi er med på å skape i dag skal en dag danne grunnlag for hva kommende slekter vil mene om oss. Dette har konsekvenser for vår rolle i arkivdanningen. Hva skal dokumenteres, og hvordan? Og det må vi gjøre så godt vi kan, og dokumentere det som egentlig sier noe om det som skjer, selv om de nok vil smile og undre seg over enkelte ting vi gjør. "Men den vissheten skal ikke hindre oss i å arbeide videre og gjøre vårt beste, skrive i god tro og forsøke å forstå. Så vil kanskje ettertiden finne det umaken verdt å forstå oss", for å sitere Erling Sandmo.

Det er etterhvert blitt ikke uvanlig å prøve å kommunisere direkte med fremtiden gjennom såkalte tidskapsler. Man pakker en boks med typiske gjenstander og budskap fra vår tid, vårt dagligliv og plasserer på et synlig sted med instruks om at det skal åpnes på et bestemt tidspunkt. Eller forresten, det er ikke alltid dette er så synlig. Et svært sjarmerende eksempel på en tidskapsel finnes utstilt i Uppsala domkirke. Under restaureringsarbeide for noen år siden ble det høyt oppe under buegangene funnet et lite metallskrin murt inn i en søyle. Det inneholdt en hilsen fra de murere og steinarbeidere som hadde utført restaureringsarbeid i kirken mer enn hundre år tidligere, på 1880-tallet. I brevet skrev de at de hilste sine fremtidige kollegaer og sa at de gjorde så godt arbeid de kunne, at de håpet det ble en stund til det ble nødvendig å gjøre igjen og de håpet deres etterfølgende ville være fornøyd med den jobben de hadde gjort. En vakker gest, spør du meg.

Men det er jo et tankekors at de tidskapsler som nå lages er stort sett i analog form, gjenstander, papir, foto. For hva er alternativet? En Facebookoppdatering? En epost til fremtiden? Hva slags adresse skal den sendes til? Og hvor lenge bruker vi epost, mon tro?

Noe sier meg at når et budskap skal overlates til seg selv i lang tid før det når adressaten, da er det analoge - og det umiddelbart tilgjengelige - fremdeles det sikreste

Og så nærmer vi oss konklusjonen. Arkivarens Kjernekompetanse og kjerneoppgaver.

Og la da den gamle arkivaren først ta et steg tilbake til en virkelig gammel arkivar, nemlig til det syn som var rådende omtrent på den tiden jeg begynte. Jeg siterer fra Knut Espelids artikkel om Bergen bys arkiver i Bergen historiske forenings årbok fra jubileumsåret 1970. Han tar til orde for at Bergen må etablere et byarkiv:

«Til <by>arkivaren må en by av Bergens størrelse og betydning kunne stille visse krav. En passende utdanning kunne være historisk-filosofisk embedseksamen, med historie som hovedfag, og praksis fra arkiv eller bibliotek. Han bør ha innsikt i bergenske forhold i eldre tid, ha interesse for arkivararbeid og ha grundig kjennskap til administrasjonsordningen gjennom tidene. Det siste er nødvendig fordi alle moderne arkiver er ordnet etter proveniensprinsippet, d.e. fremvekst- eller opphavsprinsippet, som går ut på at hvert enkelt arkiv skal holdes for seg selv slik det er vokset frem. For å kunne være til hjelp for lesesalgjestene, må arkivaren også besidde en rekke andre kunnskaper. Han må uten vanskelighet kunne lese den gotiske håndskrift som var omtrent enerådende i Danmark og Norge frem til 1860-årene. Han må ha kjennskap til eldre tiders sprogbruk, forstå de latinske uttrykk som ofte forekommer i gamle dokumenter som datum ut supra, in fidei, item, hujus, in casu, anno currenti osv. Han bør være fortrolig med riksdaler, riksbankdaler, speciedaler, ort og skilling, kunne regne med pund, lodd og quintin, med potter og pægler og kunne måle i alen, fot og tommer. Når det gjelder tidsregning må han kunne regne om fra gammel stil til ny stil.»

Noen sier at dette egentlig var en jobbsøknad fra forfatteren selv. De av dere som føler de fyller denne beskrivelsen 100 % kan rekke opp hånden.

Dette er jo en litt heavy utgave av en del av arkivarens kjernekompetanse. Jeg har valgt en litt annen innfallsvinkel i dag. Jeg skal prøve å oppsummere ganske kort.

La meg parafrasere Erling Sandmo, og si at dette koker ned til ett ord: Egentlig. Ranke: slik det egentlig var. Det som egentlig skjedde. Protokollopplysningene som er basis for alt. Det er ingen andre voktere av «egentlig» enn oss. Det er vi som skal sørge for at «egentlig» er et krav, en dimensjon, et evig refreng – i fortid, samtid og i fremtid. Analogt og digitalt. Gammel og ung. Innfødt og innvandrer. Det som egentlig skjedde. Vår jobb. Arkivarens jobb: Egentlig.

Referanser:

Arthur C. Clarke: "Hazards of Prophecy: The Failure of Imagination". I: Profiles of the Future: an Inquiry into the Limits of the Possible 1962, revidert 1973.

Espen Stabell: Løsningsfetisjismen. (Omtale av: Evgeny Morozov: To Save Everything, Click Here: Technology, solutionism and the urge to fix problems that don't exist.). Artikkel i Klassekampen 18. mars 2015,

Erling Sandmo: Tid for historie. En bok om historiske spørsmål. Oslo 2015.

Espen Søybye: "En mann fra forgangne århundrer. Overlege Johan Scharffenbergs liv og virke 1869 - 1965. En arkivstudie." Oslo 2010.

Dag Solstad: Det uoppløselige episke element i Telemark i perioden 1591-1896. Oslo 2013.

Bjørn Ivar Fyksen: Litterært sanne historier. Artikkel i Klassekampen 21.02.2015.

Person of Interest. TV-serie. Sesong 2, episode 5 m.fl.

Gudmund Valderhaug: Vil arkivarane forsvinne? Depotdrenge 3.mars 2015.

<https://depotdrenge.wordpress.com/2015/03/03/vil-arkivarane-forsvinne/>

Stiftelsen för strategisk forskning: Vartannat jobb automatiseres inom 20 år – utmaningar för Sverige.

<http://www.stratresearch.se/Documents/folder.pdf>

Carl Benedikt Frey and Michael A. Osborne: The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation? (17.sept 2013)

http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf

Knut L. Espelid: Byens arkiver. I. Bergens Historiske Forenings Skrifter 69/70, 1969/70, s. 294.